

سنجش تأثیر ساختاری شاخص‌های حکمرانی بر ایجاد بحران‌های اجتماعی، با تأکید بر

فساد اداری مورد مطالعه: شهرستان شهرکرد

احمد رضا قربانی مرغملکی*: دانشجوی دکترای مدیریت بحران دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران، ایران
رضا حسنی: استاد تمام، مهندسی صنایع سیستم و بهروری، دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران، ایران
محمد اسکندری: استادیار مجتمع دانشگاهی پدافند غیر عامل، دانشگاه صنعتی مالک، تهران، ایران
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۱۱

چکیده

بحران‌های اجتماعی به‌عنوان حرکت اعتراضی بخشی از توده‌ها به طور غالب در ناکارآمدی دولت‌ها به علل ساختاری، کارکردی و کیفی نبودن روش‌های حکمرانی ریشه دارد. از مصادیق بارز آن در دهه اخیر می‌توان به سقوط دولت‌های مصر، تونس و لیبی به دلایل توسعه نامتوازن، نبود حاکمیت قانون، عدم برابری شهروندان، فساد اداری، نبود رای همگانی، حمایت‌گزینشی، و نبود تفکیک قوای حکومتی اشاره کرد. پیشینه سیر تحول دانش مدیریت دولتی میبین آن است که زایش و تکامل حکمرانی خوب در پاسخ به ناکارآمدی و افول اعتماد به شیوه‌های سنتی مدیریت بوده است. بدین جهت این مقاله به روش کمی معادلات ساختاری به سنجش تأثیر شاخص‌های حکمرانی (خوب) بومی شده بر ایجاد بحران‌های اجتماعی می‌پردازد. اطلاعات در دو مرحله اسنادی و پیمایشی با پرسش‌نامه پژوهشگر ساخته به روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای با نمونه ۴۰۰ تایی در شهرستان شهرکرد مرکز استان چهارمحال و بختیاری با بافتی چندقومی - گویشی گردآوری شده است. در اعتبارسنجی از اعتبار صوری و کسب نظر خبرگان و اساتید، و در سنجش پایایی از آلفای کرونباخ (۰.۸۰۱) استفاده شده است. یافته‌های حاصل از سنجش روابط ساختاری و ضرایب مسیر نشان داد که حکمرانی متأثر از فساد می‌تواند با تضعیف ۶ شاخص، مشارکت‌گرایی، شنیدن صدای مردم، توسعه‌گرایی، شفافیت و پاسخ‌گویی، عدالت‌محوری و قانون‌گرایی، و گردش نخبگان به بحران اجتماعی منجر شود. اما فرضیه تأثیر مقبولیت و مشروعیت بر ایجاد بحران اجتماعی در جامعه مورد مطالعه تأیید نگردید. کلمات کلیدی: حکمرانی خوب، شاخص‌های حکمرانی خوب، بحران، بحران اجتماعی، فساد اداری

A Social Network Analysis based Multi-Criteria Decision Making for Assessment of Flood Risk Management Alternatives

Ahmad Reza Ghorbani Marghmaleki³, Mohammad Eskandari², Reza Hosnavi¹

Abstract:

Social crises as a protest movement of part of the masses are mainly rooted in the inefficiency of governments due to structural, functional and poor quality of governance methods, which can be seen as the example of the fall of the governments of Egypt, Tunisia and Libya in the last decade. He cited reasons for unbalanced development, lack of rule of law, inequality of citizens, corruption, lack of universal suffrage, selective support, and lack of separation of powers. The history of the evolution of public management knowledge shows that the birth and evolution of good governance in response to inefficiency and the decline of trust in traditional management methods. Therefore, this paper quantitatively uses structural equations to measure the impact of localized (good) governance indicators on social crises. Data were collected in two stages of documentation and survey with a researcher-made questionnaire using multi-stage cluster sampling method with 400 samples in Shahrekord city, the capital of Chaharmahal and Bakhtiari province, with multi-ethnic-dialectal texture. In validation, formal validity and obtaining the opinion of experts and professors, and in measuring reliability, Cronbach's alpha (0.801) has been used. Findings from measuring structural relationships and path coefficients showed that corruption-influenced governance can weaken the six indicators: participatory, listening to (voice of) the people, developmentalism, transparency and accountability, central justice and legalism, and elite turnover. Lead to social crises. But the hypothesis of the effect of acceptability and legitimacy with the considerations of religious culture on creating a social crisis was not confirmed.

Keywords: good governance, indicators of good governance, corruption, crisis, social crisis

1 Full Professor, Industrial Engineering - Systems and Productivity, Malek Ashtar University of Technology, Tehran, Iran

2 Assistant Professor, faculty of Passive Defense, Malek Ashtar University of Technology, Tehran, Iran

3 Ahmad Reza Ghorbani Marghmaleki: PhD student in Crisis Management, Malek Ashtar University of Technology, Tehran, Iran

بازاریان، معلمان، بازنشستگان (منابع مختلف خبری از سال ۹۶ تا ۱۴۰۰)، مشاهده نمود. صداهای شنیده شده از معترضان گواه آن است که اعتراضات به طور غالب به خصوصی‌سازی‌های غیراصولی و رانتی، معوق شدن چندین ماهه دستمزد و حقوق کارگران، تورم، رکود، نوسان نرخ ارز، افزایش قیمت لوازم‌یدکی کامیون و...، حاصل از سیاست‌های اقتصادی کم‌اثر دولت و افول نقش نظارتی آن نسبت داده شده است.

طبق نظرسنجی آبان ۹۸ در باره مسائل روز جامعه از مردم استان مورد مطالعه، حدود ۸۳ درصد پاسخ‌گویان ریشه اعتراض‌های آبان را مشکلات اقتصادی و حدود ۸۰ درصد (۳۵ درصد در حد زیاد و ۴۵ درصد خیلی زیاد) اعتراض‌ها را حق قانونی مردم دانسته‌اند. در طرح سنجش فرهنگ سیاسی ایرانیان نیز که در دی‌ماه ۹۷ صورت گرفت حدود ۵۹ درصد برقراری عدالت و رفع نابرابری، ۱۶ درصد تأمین امنیت، ۹ درصد توسعه و آبادانی، و ۸ درصد تأمین آزادی و انتخابات را از دولت انتظار داشته‌اند. (واحد پژوهش صداوسیما چهارمحل‌ویختاری)

بررسی الگوهای حکمرانی خوب نشان می‌دهد که نبود فساد اداری به طور مستقیم و غیرمستقیم در همه الگوها مدنظر بوده است. در اهمیت تأثیر فساد در حکمرانی و فروپاشی دولت‌ها، می‌توان به سقوط دولت‌های یمن، مصر، تونس و لیبی [۶] اشاره کرد. سازمان شفافیت بین‌الملل (۲۰۱۵) نیز علت ناکامی ارتش‌های عراق (مقابل داعش)، نیجریه (مقابل بوکوحرام)، افغانستان در مقابل تروریسم و عرضی نادرست در وزارت دفاع اکراین را متأثر از فساد اداری ذکر کرده است. [۷]

بررسی‌های پژوهشگران نشان می‌دهد که از ژوئن سال ۱۹۶۳ تا سال ۲۰۰۴ میلادی، دولت‌های آفریقایی غربی ۴۴ کودتای موفق، ۴۳ کودتای ناموفق، ۸۲ گزارش توطئه‌ی کودتا و حدود ۷ جنگ داخلی را تجربه کرده‌اند. «اتوبی» سوءمدیریت و فساد مقامات دولتی نسبت به منابع عمومی را از بیش‌ترین توجیهات ذکر شده برای فعالیت‌های شورش‌ی در سیرالئون و لیبیا [۸] و بامیدل نیز بر تأثیر فساد بر شکست دولت و فوران جنگ‌های داخلی برای کسب منابع تأکید کرده‌اند [۹].

عملکرد دولت‌ها و شیوه‌های حکمرانی آلوده به فساد می‌تواند به تهدیدی جدی نسبت به اهداف اجتماعی و ارزش‌های فرهنگی جوامع تبدیل گردد که در صورت گستردگی قابلیت توجیه‌گری قوی در تئوریزه شدن جنبش‌های اعتراضی ضد حاکمیت را دارد.

بحران‌های اجتماعی یکی از چالش‌های اساسی و دغدغه‌های پیش روی حکومت‌ها [۱] و حرکت بخشی از توده در اعتراض به تأثیر یک وضعیت غیرقابل قبول در روند زندگی شهروندان تلقی می‌شوند که بیشتر به دلایل رواج بی‌عدالتی، بی‌قانونی، فقر، احساس فاصله بین غنی و فقیر و نبود رفاه اجتماعی ناشی از ناکارآمدی مقامات و سیاست‌گذاری‌ها در اداره جامعه [۲] به وجود می‌آید.

محققین مهم‌ترین چالش فراسوی دولت‌های در حال توسعه را، کاهش سرمایه اجتماعی و افزایش بی‌اعتمادی به دلیل رشد فزاینده فساد اداری، سوءاستفاده مقامات در کسب منافع شخصی، و کاهش مشروعیت نظام سیاسی و اداری [۳] بیان کرده‌اند.

بدین جهت فرایند شکل‌گیری پارادایم حکمرانی خوب به‌خاطر عدم اعتماد به روش‌های سنتی اداره دولت [۴] و به‌عنوان کلید معمای توسعه و پیش‌شرط لازم اجرای برنامه‌های کاهش فقر، توزیع و بهبود درآمد، برابری فرصت‌ها، افزایش نرخ باسوادگی و کاهش نرخ مرگ‌ومیر جوامع [۵] در مسیر تکامل قرار گرفت. زیرا مدیریت سنتی و مدیریت دولتی نوین که در گذشته به‌عنوان یک ابزار قوی برای حل مشکلات اجتماعی فرض می‌شدند، در پاسخ و تأمین نیازها و مطالبات اجتماعی دچار بحران ناکارآمدی شدند.

شاخص‌های حکمرانی بانک جهانی طی دهه اخیر نشان می‌دهد که وضعیت کشور در چهار شاخص پاسخگویی و حق اظهارنظر، ثبات سیاسی و نبود خشونت/تروریسم، کیفیت تنظیم‌کنندگی و حاکمیت قانون بهبود یافته است؛ اما در دو شاخص اثربخشی دولت و مهار فساد تفاوت محسوسی تجربه نشده است [۴] به‌طوری‌که فساد اداری کشور در سال‌های ۲۰۱۷، ۲۰۱۸، ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰ به ترتیب رتبه‌های ۱۳۰، ۱۳۸، ۱۴۶ و ۱۴۹ را در میان ۱۸۰ کشور به خود اختصاص داده است که می‌تواند علائم هشداردهنده‌ای در مدیریت بحران‌های اجتماعی متأثر از عملکرد دولت ارزیابی شود (ترنسپرنسی، گزارش از سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۲۰).

نتایج عملی از چنین وضعی را می‌توان در کاهش فاصله زمانی بحران‌های اجتماعی در دهه اخیر، به‌ویژه اعتراضات سال‌های ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹ و ۱۴۰۰ با حضور کارگران نیشکر هفت‌تپه، گروه ملی فولاد اهواز، مناطق نفتی و پتروشیمی‌ها، کامیون‌داران،

بدین وصف ضرورت دارد تا برای توصیف و تبیین مطلوب سنجش تأثیر کیفیت حکمرانی بر افزایش نارضایتی‌ها و به تبع وقوع بحران‌های اجتماعی، تلاش آغازین را به بررسی ادراک شهروندان از کیفیت حکمرانی در تعامل با سازمان‌ها، نهادهای و اجزای موجد نظم اجتماعی معطوف گردانیم. بدین دلیل این تحقیق به روش کمی معادلات ساختاری، شهرستان شهرکرد مرکز استان چهارمحال و بختیاری دارای بافت چندقومی و گویشی - زبانی در شرایطی انجام می‌شود که ضمن داشتن میزان بالای بیکاری (دو استان آخر در کشور)، همواره بالاترین نرخ مشارکت سیاسی و انتخاباتی میان استان‌ها را داشته است. باتوجه به این که تحقیق مشابهی در استان و کشور ملاحظه نشد، بدیهی است این دست مطالعات پیشگیرانه در حوزه حکمرانی قبل از وقوع بحران‌های اجتماعی بی‌ثبات ساز و شکننده شدن توان دولت، در حفظ و تقویت رابطه دولت و ملت، و افزایش رضایت‌مندی عمومی حائز اهمیت است. زیرا تا بستر آسیب‌پذیری در شیوه‌های حکمرانی وجود دارد، عوامل بحران‌زا مجال فزاینده‌ای برای اضمحلال پی‌درپی خرده‌نظام‌ها و سپس کلان نظام‌های تعادل بخش اجتماعی را دارند.

مبانی نظری پژوهش

پارادایم حکمرانی خوب، فرایند شکل‌گیری، مفاهیم و شاخص‌ها

مفهوم حکمرانی به‌خاطر عدم اعتماد به دولت [۴]، ناکارآمدی و نارضایتی‌های مدیریت دولتی سنتی (پارادایم غالب اداره امور عمومی تا ۱۹۷۰ با ویژگی‌های بزرگی دولت، متمرکز و سلسله‌مراتبی) و مدیریت دولتی نوین (در دهه ۱۹۸۰ و در اوایل ۱۹۹۰ با پنج اصل محوری کوچک‌سازی، مدیریت‌گرایی، تمرکززدایی، دیوان‌سالاری زدایی، خصوصی‌سازی) شکل گرفت. بدین جهت بانک جهانی که از پیش‌گامان اجرای این سیاست‌ها بود در سال ۱۹۸۹ تأکیدش را از تنظیم ساختاری به این دلیل که اصلاح اقتصادی به‌تنهایی نمی‌تواند حامی توسعه باشد، تغییر داده و اصلاح در امور سیاسی را نیز، برای قطع فساد و مدیریت نامناسب ضروری دانست. [۱۰]

از اواخر دهه ۱۹۹۰، محققان و به‌ویژه نهادهای بین‌المللی چون بانک جهانی، برنامه عمران سازمان ملل متحد و تا حدودی صندوق بین‌المللی پول، سیاستی به نام حکمرانی خوب را به‌عنوان کلید معمای توسعه مطرح نمودند [۴]. برخی از جمله بانک جهانی (۱۹۹۲)، اتحادیه اروپا (۲۰۰۲) و برنامه جامع کاهش فقر و استراتژی رشد در ویتنام (۲۰۰۲) باهدف توسعه اقتصادی، و برخی بر جنبه‌های اقتصادی و مدیریتی آن (از قبیل

تخصیص کارآمد منابع، رفع فقر، کارایی و اثربخشی دولت و ریشه‌کنی فساد) و برخی نیز باهدف توسعه سیاسی (با تأکید بر جنبه‌های دموکراسی مانند انتخابات، مشارکت شهروندان در تصمیم‌گیری، آزادی‌های مدنی) به آن پرداخته‌اند. [۱۱]

کلیماخ و همکارانش (۲۰۱۸) با استناد به تعریفی آکادمیک بیان می‌کنند که حکمرانی خوب فرایندی است که نهادهای عمومی اداره‌کننده باید متعهد بر حقوق انسانی و حاکمیت قانون بوده و مصالح و منابع عمومی را با روش‌های عاری از فساد اداری و سوءاستفاده اداره کنند. [۱۲]

مؤسسه‌ی حاکمیت کانادا، حکمرانی را شامل نهادها، فرایندها و سنت‌هایی که تعیین‌کننده چگونگی اعمال قدرت، اتخاذ تصمیمات و چگونگی پیگیری حقوق شهروندان، تعریف کرده است؛ بنابراین با بیان این که بخش دولت به‌تنهایی عهده‌دار امور نبوده، بلکه همه‌ی افراد درگیر در تصمیم‌سازی [دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی] را شامل می‌شود. این مؤسسه به‌طور ویژه علاقه‌مندی خود را به چهار موضوع دخالت شهروندان و پاسخ‌گویی حکومت به آن‌ها، ظرفیت‌سازی برای حکمرانی خوب، انجام اصلاحات در خدمات عمومی، و انتقال واگذار به بخش‌های داوطلبانه، اعلام نمود. [۱۳]

بانک جهانی نیز در گزارش (۲۰۱۰) حکمرانی را به‌عنوان سنت‌ها و نهادهایی که قدرت را در یک کشور با اعمال سه شرط فرایند انتخاب، نظارت و جایگزینی حکومت‌ها؛ ظرفیت‌سازی حکومت‌ها برای کارآمدی، اثربخشی و شنیده‌شدن صدای مردم؛ و لزوم احترام متقابل شهروندان و دولت به نهادهای برقرارکننده تعاملات اقتصادی و اجتماعی [۱۴]، تعریف کرده است.

کافمن، کری و ماسترزای (۲۰۰۹) در یک پروژه تحقیقی از ۲۱۲ کشور و قلمرو از سال‌های ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۸ حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی، ثبات سیاسی و نبود خشونت، اثربخشی حکومت، کیفیت تنظیم مقررات، حاکمیت قانون، و کنترل فساد را به‌عنوان شش شاخص جهانی حکمرانی معرفی کردند. [۱۵]

کمیسیون اقتصادی آسیا و اقیانوسیه سازمان ملل متحد نیز برای حکمرانی خوب هشت شاخص زیر را با اطمینان از حداقل بودن فساد اداری، شنیده‌شدن صدای اقلیت‌ها و اقشار آسیب‌پذیر، و پاسخی به نیازهای آینده موردتوجه قرار داده است [۱۶]:

- مشارکت: به معنی مشارکت گسترده (اقشار مختلف جامعه، زنان و ...) از طریق نهادهای مشروع یا سیستم نمایندگی است. مشارکت نیازمند اطلاع‌رسانی، داشتن آزادی اجتماع و بیان از یک‌سو و سازمان‌دهی جامعه‌ی مدنی از سوی دیگر است.

- حاکمیت قانون: به معنی وجود چارچوب‌های قانونی منصفانه، متعهد بودن به حقوق بشر و اقلیت‌ها، قوه قضائیه‌ی مستقل و بی‌طرف، و نیروی پلیس فسادناپذیر است.
- شفافیت: به معنی اخذ و اجرای تصمیمات مطابق با قوانین، و دسترسی آزاد ذی‌نفعان به اطلاعات است.
- پاسخ‌گویی: به معنی تلاش نهادها در ارائه خدمت مطلوب به ذی‌نفعان و شهروندان است.
- وفاق‌گرا (اجماع‌محور): حکمرانی خوب نیازمند میانجی‌گری میان منافع مختلف و متضاد جامعه و چگونگی دستیابی به یک وفاق گسترده است.
- منصف و فراگیر: به معنی وجود اطمینان و احساس مشترک اعضای جامعه، به‌ویژه اقشار آسیب‌پذیر مبنی بر نداشتن احساس محرومیت و برخوردار از رفاه است.
- اثربخشی و کارایی: به معنی استفاده مطلوب و پایدار از منابع موجود (منابع طبیعی، حفظ محیط‌زیست و...) در جامعه توسط نهادها و سازمان‌های تولیدی و خدماتی در جهت تحقق اهداف و ارزش‌های اجتماعی است.
- مسئولیت‌پذیری: مسئولیت‌پذیری سازمان‌ها و نهادها دولتی و خصوصی در قبال کسانی که از اخذ تصمیمات و اقدامات آن‌ها متأثر می‌شوند، است. پاسخ‌گویی و مسئولیت‌پذیری بدون شفافیت و حاکمیت قانون تحقق‌پذیر نیست

فساد اداری:

مفهوم فساد اداری به دلیل ماهیت چندوجهی و درهم‌تنیده بودن مانند دیگر مفاهیم اجتماعی دچار تنوع تعریفی شده است [۱۷] اما اجماع بیشتری نسبت به تعریف آن بر مبنای «کاربرد سوء قدرت، و یا سوءاستفاده از مفاهیم اساسی اخلاق و عدالت و یا به استفاده غیرقانونی از اختیارات اداری - دولتی برای نفع شخصی، توسط مستخدمان کشوری» وجود دارد [۱۸]. به‌طور کلی فساد همراه سه واژه قدرت دولتی، منفعت شخصی و سوءاستفاده بکار می‌رود. (همان، ۳۰)

اولریش فون آلمان (۲۰۰۴) در پژوهشی پنج بعد از مفهوم فساد را به‌عنوان یک انحطاط اجتماعی، یک رفتار منحرف، نوعی منطبق مبادله، نظامی از ادراکات قابل‌اندازه‌گیری و سیاست‌های سایه‌ای بررسی کرده است. وی معتقد است که تمام این ابعاد به محقق کمک می‌کند که فساد را در درون بسترهای واقعی اجتماعی تحلیل نماید. [۱۷]

تئوری فرهنگ سیاسی علت فساد را سنت‌ها و فرهنگ‌های حامی پرورسی سیاسی و نظریه سیستم سیاسی - نهادی نیز علت فساد اداری را احزاب، قوانین و نهادهای دولتی می‌داند. [۱۹]

پیامدهای فساد اداری

فساد تأثیرات مستقیم، غیرمستقیم و چندوجهی بر نگرش مردم (از رضایت تا ناراضی‌ت) نسبت به حاکمیت و کیفیت اداره (حکمرانی) ایجاد می‌کند. آموندن (۱۹۹۷) معتقد است نگرش مردم بیشتر از عملکرد دولت، توان راضی نگه‌داشتن، خیراندیشی، ارائه خدمات مطلوب و کاریزمای مقامات سیاسی نمود پیدا می‌کند. [۲۰]

فساد اداری توانایی تأثیر بر تمام جنبه‌های حکمرانی؛ وظایف و کارکردهای دولت (اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی) چون ترکیب مخارج دولت [۲۱]، افزایش فقر، کاهش ثروت ملی، افزایش هزینه و قیمت تمام شده کالاهای موردنیاز (مانند مدارس، بیمارستان، جاده‌ها و یا عرضه آب آشامیدنی)، تخصیص نامناسب منابع، تورم، اخلاق کاری ضعیف [۲۲]، بی‌اعتمادی به نهادهای سیاسی، تضعیف اصول دموکراتیک [۲۳]، افول مشارکت در قالب انجمن‌ها و نهادهای اجتماعی [۲۴] کاهش مشروعیت و تقلیل روابط با مردم [۲۵]؛ را دارد که این معضل در نهایت و به ناامیدی، نگرانی و ناراضی‌ت از دولت‌ها [۲۳] کشانده خواهد شد.

بحران اجتماعی و علل آن

بحران‌ها اغلب در سلسله‌مراتبی پلکانی که از بحران‌های اجتماعی آغاز و به بحران‌های سیاسی و امنیتی ختم می‌شوند، قابل چینش هستند؛ اما در این مقاله بحران از جنبه‌های اجتماعی به‌عنوان کلیتی که خرده‌نظام‌های سیاسی، اقتصادی، اداری و فرهنگی را در بر می‌گیرد، بررسی می‌شود. در این جا نظام اجتماعی مفهومی انتزاعی و تحلیلی است که می‌تواند برای تحلیل اجتماعات، نهادها و جنبش‌های اجتماعی در مقیاس‌های مرتبطی بکار گرفته شود.

منظور از بحران‌های اجتماعی آن دسته از بحران‌هایی است که در گروه‌های اجتماعی گسترش یافته و موجب به‌خطر افتادن و به‌هم خوردن تعادل عمومی، امنیت، سلامت و زندگی اجتماعی می‌گردند. زمانی یک بحران اجتماعی از نظر کمی و کیفی آشکار می‌شود که نظام اجتماعی، توانایی حل مسائلی که پیش‌از این توان حل آن‌ها را داشته، از دست می‌دهد و دیگر توان مهار و واپایش حوادث غیر دلخواه را ندارد [۲۶]. بحران‌های اجتماعی طیفی از آشفتگی اجتماعی تا انقلاب اجتماعی را بسته به اینکه سازمان‌های اجتماعی تا چه میزان دچار کاهش، زوال و انهدام سازگاری شوند، را در بر می‌گیرند. [۲]

بحران‌های اجتماعی خطرهایی با ماهیت و منشأ اجتماعی‌اند که به طور معمول پیامد زنجیره‌هایی از علل متنوع بوده که این تنوع و تعدد، شناسایی علل واقعی آن‌ها را مشکل می‌سازد.

با پیشرفت جوامع و افزایش آگاهی، مطالبات اجتماعی و اقتصادی نیز افزایش یافته و باعث بروز تنش و اختلاف منافع میان مدیران، کارفرمایان و تصمیم‌گیران با مطالبه‌گران می‌شود که لاینحل ماندن مطالبات می‌تواند به بروز نارضایتی، و تعارض‌های اجتماعی چون ناآرامی، فشارهای برهم‌زننده سیاسی، شورش‌ها و اعتصاب‌های بی‌مه‌ار منجر شود [۲۷].

دولت‌ها به مفهوم ساختار، بافت و زمینه‌ای‌اند که بحران‌ها در آن آغاز، گسترش و یا فروکش خواهند کرد. به همین جهت ساختار نظام بر بسیاری از ابعاد بحران (آغاز، ماهیت و پیامد) اثر خواهد گذاشت. میشل به روان (۱۹۹۶) علل درگیری‌های داخلی که منجر به بحران‌های گوناگون شده‌اند را به علل ساختاری (دولت‌های ضعیف، علایق امنیتی دولت، جغرافیای قومی)، علل سیاسی (نهادهای سیاسی تبعیض‌آمیز، ایدئولوژی حذفی و...)، علل اقتصادی - اجتماعی (مشکلات اقتصادی، تبعیض اقتصادی، مدرنیزاسیون) و علل فرهنگی - ادراکی (الگوهای تبعیض فرهنگی، تاریخ گروهی مشکل‌زا) نسبت داده است. [۲۸]

علل وقوع بحران‌های اجتماعی از دیدگاه‌های متفاوت از جمله از منظر توسعه (گذار از بحران‌های هویت، مشروعیت، نفوذ، مشارکت و توزیع)، و از بعد شکندگی دولت‌ها مورد بررسی قرار گرفته‌اند. بروک و همکارانش (۱۳۹۴) ساختارهای اداری و تشکیلاتی دولت‌های شکننده را ساختارهای ناکارآمد و فاسدی می‌دانند که فاقد اراده سیاسی در کاهش فقر، پیشبرد توسعه، تأمین حقوق بشر و امنیت مردم هستند. [۲۹] و «دیوید ایستون» نیز منشأ بحران در جوامع را «مقامات سیاسی، رژیم و یا جامعه سیاسی» می‌داند. [۳۰]

نظریه‌های جامعه‌شناختی بحران

از اندیشمندانی که از منظر جامعه‌شناختی به توصیف و تحلیل تعارضات، جنبش‌ها و دگرگونی‌های اجتماعی، و انقلاب‌ها پرداخته‌اند می‌توان به مارکس (بر پایه تبیینی از تاریخ بشری و تکامل جوامع بر اساس تضادهای طبقاتی)، چارلز جانسون (منبع اصلی عدم تعادل در جوامع به‌عنوان شرط لازم وقوع انقلاب از ناهمخوانی بین ارزش‌های فرهنگی عمده جامعه و نظام تولید اقتصادی حاصل می‌شود)، چارلز تیلی (در نظریه اعتراض پدیدآمدن جنبش‌های اجتماعی را به‌عنوان وسیله بسیج منابع گروهی موقعی که مردم هیچ‌گونه وسایل نهادی

شده‌ای برای بیان خواسته‌های خود ندارند و یا نیازهایشان مستقیماً توسط مقامات دولتی سرکوب می‌شود، می‌داند. تیلی از سازمان گروه یا گروه‌های درگیر، بسیج، منافع مشترک و فرصت برای تعقیب منافع مشترک به‌عنوان چهار جزء اصلی عمل جمعی در اعتراض به نظم اجتماعی یا کوشش برای سرنگونی آن، نام‌برده است) [۳۱]، تدگر (محرومیت نسبی را عامل اصلی در وقوع اعتراض‌های اجتماعی و خشونت جمعی علیه شرایط حاکم می‌داند) [۳۲]، آلموند (نهفته بودن منشأ بحران در ذات نظام سیاسی و یا عوامل محیطی) [۲]، ملوین بسترد (تشریح چگونگی بروز بحران‌های اجتماعی در اثر نبود ثبات و عدم تعادل در جوامع بین نیاز و داشته) [۳۳]، اشاره کرد.

فرایند شکل‌گیری بحران‌های اجتماعی متأثر از کیفیت حکمرانی

انباشت نارضایتی (چه به دلایل ساختاری، کارکردی و یا ماهیتی دولت‌ها) در گذر زمان به خشم و نفرت عمومی تبدیل می‌شود [۳۲]. بر اساس نظریه محرومیت نسبی، بسیج گروه‌های اجتماعی با احساس دریافت کمتر از آن چه حقشان است و با مقایسه فاصله بین طبقه فقیر و غنی، توده فرودست را به اعتراض می‌کشاند. [۲] بدین ترتیب سرخوردگی حاصل از شدت محرومیت بر میزان مشارکت در درون واحد سیاسی (دامنه)، میزان ویرانگری اقدام (شدت) مدت زمانی که خشونت دوام می‌آورد (دوام). [۳۲] تأثیرگذار است.

به عقیده استیگلیتز (۱۳۹۴) توان انگیزشی بالای احساس بی‌عدالتی در ایجاد شورش [۳۴] و یا ناامیدی از حل مسالمت‌آمیز انتظارات به‌ویژه هنگامی که بی‌ثباتی و ناپایداری ذاتی یک جامعه به طور مصنوعی سرکوب شود و فرصتی برای بیان اعتراضات و شنیدن صدای مردم داده نشود، می‌تواند به انباشت نارضایتی و تجمع خطر در لایه‌های زیرین جامعه [۶] و کشنده شدن آن به خیابان‌ها منتهی می‌گردد. [۳۳]

انطباق‌نیافتگی دولت و ملت بستر ساز تهدیدات درون خیز بوده و به متراکم شدن شکاف‌ها در جوامع منتهی می‌شود. در چنین شرایطی عدم پاسخ‌گویی دولت‌ها به انتظارات و نارضایتی‌ها سبب می‌شود تا مردم (معمولاً) از طریق کنش‌های جمعی مطالبات خود را پیگیری نمایند. [۳۵]

پیشینه پژوهش

او درون و فریرا (۲۰۲۰) در مطالعه‌ای با عنوان بازنمایی اجتماعی فساد و سیاست‌های برزیل، با تکنیک تحلیل متن و طبقه‌بندی سلسله‌مراتبی نزولی بیان کردند که عرضه اجتماعی فساد ارتباط نزدیکی با گفتمان مبارزه با فساد و اقتدارگرایی دارد و بر مؤلفه‌های اجتماعی چون مدارا، همبستگی و هویت ملی تأثیر دارد. این دو مدعی‌اند که در برزیل مردم با تکرار اشتباهات بر ظهور استبداد، سرکوب دموکراسی و آزادی سیاسی، و سانسور مطبوعات، کمک کرده‌اند و تبعات آن می‌تواند بحران اجتماعی و اقتصادی دیگری را در پی داشته باشد. [۳۷]

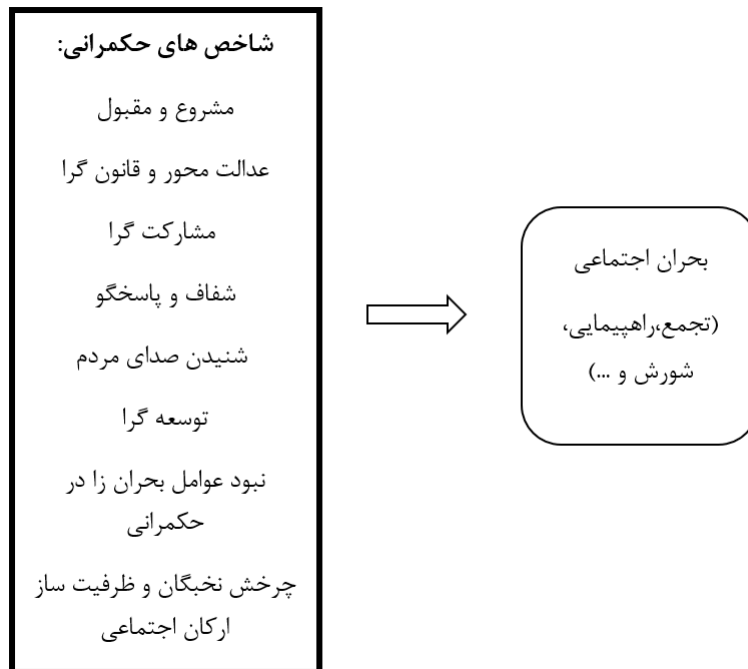
ناگات و پوپا (۲۰۲۰) در تحقیق «مروری بر فساد و برخی از نظریه‌های علی فساد» بیان کردند که فساد یک پدیده سیاسی - اجتماعی است که با توجه به پویایی ماهیت به‌عنوان یک مخاطره اجتماعی جدی و نگرانی عمده جوامع مدنی و سازمان‌های بین‌المللی مبدل شده است. طغیان فساد، صرف‌نظر

از نوع رژیم سیاسی، اقدامات اجتماعی را به‌منظور جلوگیری و مقابله با فساد به‌عنوان ضرورتی در پاسداشت حقوق شهروندی می‌طلبد؛ زیرا با اقدامات سیاسی - اداری نمی‌توان با فساد مقابله کرد. [۱۹]

ماموزا (۲۰۱۶) در تحقیقی با عنوان «سیاست‌های اصلاحی ضدفساد و واژگونی تغییرات سیاسی» در اوگاندا ادعا کرد اگر از عوامل سیاسی غفلت شود، داشتن قوانین مؤثر و چهارچوب‌های نهادی در پاسخ‌گویی و تمایلات کنترل فساد کافی نمی‌باشد. علاوه بر آن با وجود سیاست‌های سرزمینی حامی - مشتری و ابزارهای نو پدرسالارانه برای تحکیم و حفظ قدرت، ممانعت از فساد دولتی امکان‌پذیر نیست. [۳۸]

مدل مفهومی

در این مرحله با استناد بر تئوری‌ها و الگوهای ادبیات تحقیق و تحلیل و تلفیق آن‌ها در پرتو مطالعات چندرشته‌ای علوم اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و مدیریت دولتی، دولت به‌عنوان بستر و زمینه مشترک تحقق کیفیت حکمرانی (خوب)، محمل زایش فساد اداری و عامل عمده در بروز نارضایتی و ایجاد بحران‌های اجتماعی در نظر گرفته می‌شود. در این مقاله تلاش می‌شود تا مدلی مفید در تأثیر سنجشی شاخص‌های حکمرانی (متغیر مستقل) بر ایجاد بحران‌های اجتماعی (متغیر وابسته) ارائه شود.

شکل ۱ مدل مفهومی

سؤال پژوهش

باتوجه به راهبرد توصیفی و پیمایشی، ماهیت کمی، استنباطی، و اکتشافی این مقاله سؤال کلی این است که: مدل سنجش تأثیر شاخص‌های حکمرانی (خوب) بر ایجاد بحران‌های اجتماعی چگونه است؟

سؤالات فرعی:

روابط ساختاری مولفه‌های حکمرانی خوب مؤثر بر ایجاد بحران اجتماعی چگونه است؟

شدت تأثیر مولفه‌های حکمرانی خوب بر ایجاد بحران اجتماعی چگونه است؟

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

در این پژوهش یافته‌ها به دو روش توصیفی و استنباطی تجزیه و تحلیل شده‌اند. در بخش آمار توصیفی به منظور سامان دادن به درصد فراوانی داده‌ها و یا مرتب کردن آن‌ها از میانه، میانگین و واریانس، و جداول به تفکیک متغیرهای پژوهش با استفاده از نرم‌افزار SPSS ورژن ۲۱، و در بخش آمار استنباطی برای ارائه مدل سنجش معادلات ساختاری از نرم‌افزار LISREL ورژن ۸/۸ استفاده شده است. زیرا این روش که از روش‌های چندمتغیره است، مدل سنجشیه دست می‌دهد که از یک طرف قواعد ارتباط و پیوستگی بین متغیرهای آشکار و پنهان را مشخص می‌کند و از طرفی به محقق اجازه می‌دهد تا برای یک مفهوم مستقل یا وابسته، یک یا بیش از یک متغیر را به کاربرد و سپس پایایی را برآورد نماید.

به لحاظ گونه‌شناسی این پژوهش از نظر فلسفه تجربه‌گرا و از نظر رویکرد، در گونه تحقیقات استنباطی و کمی قرار می‌گیرد. به منظور بومی‌سازی شاخص‌های به دست آمده از منابع مختلف، با ۲۳ نفر از اساتید و صاحب‌نظران مصاحبه شد و نسبت به ۸ شاخص حکمرانی با مقتضیات محلی توافق حاصل شد. بدین جهت برای جمع‌آوری داده‌ها با استفاده از پرسش‌نامه محقق ساخته ۴۳ گویه طراحی شد که ۳۴ گویه برای سنجش شاخص‌های حکمرانی (مشارکت‌گرا ۴ گویه، توسعه‌گرایی ۴ گویه، نبود عوامل بحران‌ساز در حکمرانی ۶ گویه، گردش‌نگبان و ظرفیت‌سازی ۳ گویه، عدالت‌محوری و حاکمیت قانون ۷ گویه، شنیدن صدای مردم ۲ گویه، شفافیت و پاسخگویی ۳ گویه، مقبولیت و مشروعیت ۵ گویه) و ۹ گویه برای سنجش بحران‌های اجتماعی متأثر از فساد اداری با طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت ملاک عمل قرار گرفت. به طور نمونه در سنجش توسعه‌گرایی دولت در استان به سازه‌های توسعه

(کشاورزی، صنعتی، ارتباطات، سلامت)، اشتغال‌زایی، امنیت اجتماعی و سیاسی، آگاهی، حفظ محیط‌زیست و انتقال آب بین‌حوزه‌ای ... مستخرج از مصاحبه‌ها و ادبیات نظری توجه گردید.

یکی از تغییرات بومی‌شده بارز در این پژوهش، جایگزینی مؤلفه ثبات سیاسی حکمرانی خوب در مدل بانک جهانی به «نبود عوامل بحران‌ساز در (رفتار، تصمیم‌سازی و اداره) حکمرانی» است. (در بخش نتیجه توضیح داده شده است)

یکی از دلایل استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری نسل اول، ضرورت و اهمیت بزرگ‌بودن نمونه آماری به علت پراکندگی قومی و گویشی در جامعه مورد مطالعه بوده است که اگرچه در روش PLS نمونه‌ها می‌تواند کوچک باشد و حتی مقداری از داده‌ها به طور تصادفی به دست نیامده باشند، اما این مزیت می‌تواند در شیوه‌های پیمایشی و سنجش افکار برای تعمیم‌دادن نتایج از جوامع بزرگ شهری مورد انتقاد واقع گردد. نکته دیگر در استفاده از LISREL این است که انتخاب نمونه بزرگ ($N > 200$) دو مشکل عدم همگرایی و ارائه راه‌حل‌های نامناسب را به حداقل می‌رساند و البته به نظر می‌رسد که تعداد بزرگ نمونه با اهداف این پژوهش نیز سازگاری بیشتری دارد.

به منظور تحلیل داده‌های پژوهش و استنباط آماری و درک بهتر از متغیرهای حکمرانی (متغیر مستقل) و بحران اجتماعی (متغیر وابسته) از تکنیک‌ها و تحلیل‌های گوناگون چون آزمون t تک نمونه‌ای، تحلیل عاملی اکتشافی برای شناخت

متغیرهای مکنون، تحلیل عاملی تأییدی و فن تحلیل مسیر و برای بررسی روابط میان اجزای متغیرهای تحقیق از آزمون معناداری ضریب همبستگی استفاده شده است.

اعتبار و پایایی ابزار پژوهش

جهت تعیین اعتبار ابزار اندازه‌گیری این پژوهش، از اعتبار صوری و محتوایی (پس از اعمال نظر اصلاحی اساتید راهنما، مشاور و خبرگان) استفاده شده است و برای بررسی پایایی ابزار تحقیق نیز ۳۰ پرسش‌نامه توزیع و پس تکمیل، داده‌ها جمع‌آوری، طبقه‌بندی و آلفای کرونباخ ۰.۸۰۱ از کل پرسش‌نامه به دست آمد. به منظور سنجش دقت بیشتر، آلفای کرونباخ ابعاد پرسش‌نامه نیز محاسبه و به شرح جدول زیر درج می‌گردد. ضرایب مبین آن است که همه متغیرهای تحقیق از پایایی بالایی برخوردار هستند.

۷

شماره ۳۲

پاییز و زمستان
۱۴۰۱

دوفصلنامه
علمی و پژوهشی

مجله
پژوهش

پژوهشی تأثیر ساختاری شاخص‌های حکمرانی بر ایجاد بحران‌های / احمد رضا قربانی مرغلکی

آلفای کرونباخ		تعداد گویه‌ها	ابعاد	متغیرها
کل	ابعاد			
.۷۹۴	.۷۵۲	۴	مشارکت‌گرا	شاخص‌های حکمرانی خوب
	.۸۷۳	۳	شفافیت و پاسخگو	
	.۷۲۱	۷	عدالت محوری و حاکمیت قانون	
	.۷۷۸	۲	شنیدن صدای مردم	
	.۸۶۴	۶	نبود عوامل بحران ساز در حکمرانی	
	.۸۳۹	۴	توسعه‌گرا	
	.۸۵۴	۳	گردش‌نخبگان و ظرفیت‌سازی	
	.۸۶۴	۵	مشروعیت و مقبولیت	
.۷۸۴		۹	بحران اجتماعی	
.۸۰۱		آلفای کل پرسشنامه		

جدول ۱ نتایج پایایی متغیرها به روش آلفای کرونباخ

(ساعت شروع ۹ صبح ۲/۳ / ۱۴۰۰) مشخص نسبت به تکمیل حضوری پرسش‌نامه‌ها اقدام نمودند.

یافته‌های تحقیق

توزیع رفتاری پاسخ‌گویان

آمار توصیفی پاسخ‌گویان به اختصار نشان می‌دهد که ۵۰.۲ درصد پاسخ‌گویان مرد و ۴۹.۸ درصد زن؛ ۳۷.۸ درصد مجرد و ۶۱.۲ درصد متأهل؛ ۵۱.۲ درصد فارس و ۳۱ درصد بختیاری و لر، ۲/۱۱ ترک‌زبان؛ ۹۰.۲ درصد پاسخ‌گویان ساکن شهر و ۹.۸ درصد ساکن روستا بوده‌اند. میانگین سنی پاسخ‌گویان تقریباً ۳۵ سال است که کمترین سن ۱۸ سال و بیشترین ۵۸ سال است.

نوع فعالیت (مشاغل) و تحصیلات پاسخ‌گویان نشان می‌دهد که شغل بیشتر پاسخ‌گویان آزاد (۲۸.۲ درصد) بوده است. جمع مقاطع تحصیلی تا زیر دیپلم ۵.۳ درصد، دیپلم و فوق‌دیپلم ۴۳ درصد، و از لیسانس تا دکترا را ۵۰.۵ درصد پاسخ‌گویان تشکیل داده‌اند. (۳۵ درصد پاسخ‌گویان دیپلم و ۳۰.۵ درصد لیسانس بوده‌اند.)

جامعه آماری و نمونه

بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ شهرستان شهرکرد (مرکز استان چهارمحال و بختیاری در ایران) دارای ۳۱۵۹۸۰ نفر جمعیت است که ۱۵۹۵۵۵ نفر را مردان (۵۱ درصد) و ۱۵۶۴۲۵ نفر را زنان (۴۹ درصد) تشکیل می‌دهند. (سالنامه آماری استان، ۱۳۹۸). نمونه به دست آمده از محاسبه روش کوکران ۳۸۴ نفر است و با توجه به احتمال عدم پاسخگویی افراد تعداد ۴۰۰ پرسش‌نامه در نظر گرفته شد.

از آنجایی که نگرانی و میل به پنهان‌کاری پاسخ‌گویان در تمایل به آشکارسازی کنش اعتراضی نسبت به حاکمیت‌ها بالاست، به تبع سنجش تأثیر شاخص‌های حکمرانی نیز دشوار است. بدین جهت به منظور اعتمادسازی و شناسایی‌نشدن پاسخ‌گویان، به جای درب منازل و یا مکان‌های معرف افراد، بر اساس روش محلی - میدانی (خوشه‌ای چندمرحله‌ای) اقدام گردید. در این شیوه معابر و میدانی اصلی شهر در ۶۰ نقطه شناسایی و به صورت تصادفی به سه دسته ۲۰ تایی تقسیم گردید. سپس ۲۰ پرسشگر به طور هم‌زمان در ۲۰ نقطه (تصادفی) حضور یافته و هرکدام با در دست داشتن ۲۰ پرسش‌نامه، با ملاحظه جامعه آماری و ترکیب ۵۱ درصد مرد و ۴۹ درصد زن، و البته با رعایت رده سنی ۱۸ سال به بالا، به طور هم‌زمان در یک روز و ساعت

انحراف معیار	میانگین	میانه	مینیمم	ماکزیمم	
۱.۷۰	۲.۹۱	۳.۰۰	۱.۰۰	۵.۰۰	بحران‌های اجتماعی
۱.۵۰	۳.۰۳	۳.۰۰	۱.۰۰	۵.۰۰	مشارکت‌گرا
۱.۴۴	۲.۹۷	۳.۰۰	۱.۰۰	۵.۰۰	شفافیت و پاسخ‌گویی
۱.۴۰	۳.۲۱	۳.۰۰	۱.۰۰	۵.۰۰	شنیدن صدای مردم
۱.۴۵	۲.۹۴	۳.۰۰	۱.۰۰	۵.۰۰	عدالت‌محور
۱.۳۳	۳.۰۵	۳.۰۰	۱.۰۰	۵.۰۰	نبود عوامل بحران‌ساز در حکمرانی
۱.۴۵	۲.۸۶	۳.۰۰	۱.۰۰	۵.۰۰	توسعه‌گرا
۱.۴۰	۲.۹۸	۳.۰۰	۱.۰۰	۵.۰۰	گردش‌نخبگان
۱.۶۹	۲.۷۸	۲.۰۰	۱.۰۰	۵.۰۰	مقبولیت و مشروعیت

جدول ۲ شاخص‌های توصیف داده برای متغیرهای پژوهش

آزمون نرمال بودن متغیرهای تحقیق

به منظور ارزیابی نرمال بودن داده‌ها از آزمون کولموگروف اسمیرنوف استفاده شد. فرض صفر در این آزمون نرمال بودن متغیرها می‌باشد. نتایج در جدول زیر ارائه شده است. مقدار p-value آماره Z کولموگروف اسمیرنوف برای متغیرها نشان می‌دهد که متغیرها بیشتر از ۰.۰۵ می‌باشند، در نتیجه متغیرهای تحقیق نرمال می‌باشند.

متغیرها	آماره Z	p-value
شاخص‌های مولفه‌های حکمرانی خوب	مشارکت‌گرا	۱.۰۲
	عدالت محوری و حاکمیت قانون	۰.۷۰
	شفاف و پاسخ‌گو	۰.۹۲
	شنیدن صدای مردم	۱.۰۶
	توسعه‌گرا	۰.۹۹
	مشروعیت و مقبولیت	۱.۲۳
	نبود عوامل بحران‌ساز در حکمرانی	۰.۷۵
بحران‌های اجتماعی	گردش‌نخبگان و ظرفیت‌سازی اجتماعی	۱.۲۸
		۰.۶۴

جدول ۳ آزمون نرمال بودن متغیرها

مقایسه متغیرهای پژوهش با حد وسط مقیاس اندازه‌گیری

آزمون t یک نمونه برای مقایسه میانگین مشاهده شده متغیرهای پژوهش با میانگین نظری مقیاس اندازه‌گیری می‌باشد. با توجه به سطح معناداری، این مقدار برای دو متغیر

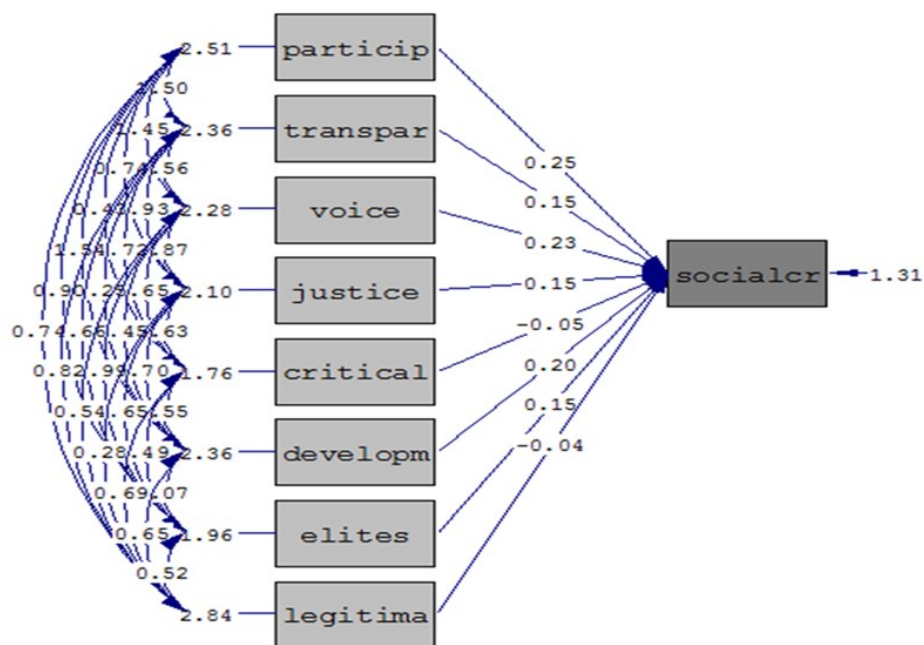
شنیدن صدای مردم، و مقبولیت و مشروعیت کمتر از ۰.۰۵ است، که نشان می‌دهد میانگین این متغیرها به صورت معنادار متفاوت از میانگین نظری یا مقدار متوسط است.

مقایسه میانگین مشاهده شده با مقدار متوسط ۳					متغیر	
تفاوت میانگین	سطح معناداری	درجه آزادی	آماره t	میانگین		
۰.۰۳	۰.۶۹	۳۹۹	۰.۴۰	۳.۰۳	شاخص‌های حکمرانی خوب	
-۰.۰۳	۰.۶۸	۳۹۹	-۰.۴۲	۲.۹۷		مشارکت‌گرا
۰.۲۱	۰.۰۰	۳۹۹	۳.۰۴	۳.۲۱		شفافیت و پاسخ‌گویی
-۰.۰۷	۰.۳۷	۳۹۹	-۰.۹۰	۲.۹۴		شنیدن صدای مردم
۰.۰۵	۰.۴۸	۳۹۹	۰.۷۲	۳.۰۵		عدالت محور
-۰.۱۵	۰.۰۵	۳۹۹	-۲.۰۰	۲.۸۶		نبود عوامل بحران ساز در توسعه‌گرا
-۰.۰۳	۰.۷۲	۳۹۹	-۰.۳۶	۲.۹۸		گردش‌نخبگان
-۰.۲۳	۰.۰۱	۳۹۹	-۲.۶۷	۲.۷۸		مقبولیت و مشروعیت
-۰.۰۹	۰.۲۹	۳۹۹	-۱.۰۶	۲.۹۱	بحران‌های اجتماعی	

جدول ۴ آزمون t یک نمونه برای متغیرهای پژوهش

عبارتی میزان χ^2 به درجه آزادی باید کوچک‌تر از ۳ بوده و هر چه کمتر باشد بهتر است، زیرا این آزمون اختلاف بین داده و مدل را نشان می‌دهد. شاخص RMSEA، هر قدر به ۰/۵/۰ نزدیک و از ۰/۰۸ کوچک‌تر باشد (به صفر نزدیک‌تر باشد)، برازش بیشتر مدل را نشان می‌دهد. در صورتی که معیارهای مدل برازش مناسبی را ارائه ندهد باید به اصلاح در مدل با استفاده از خروجی مربوط به مدل اقدام نمود و سپس با استفاده از مدل اصلاح شده به بررسی سؤالات و فرضیه‌ها در مدل پرداخت.

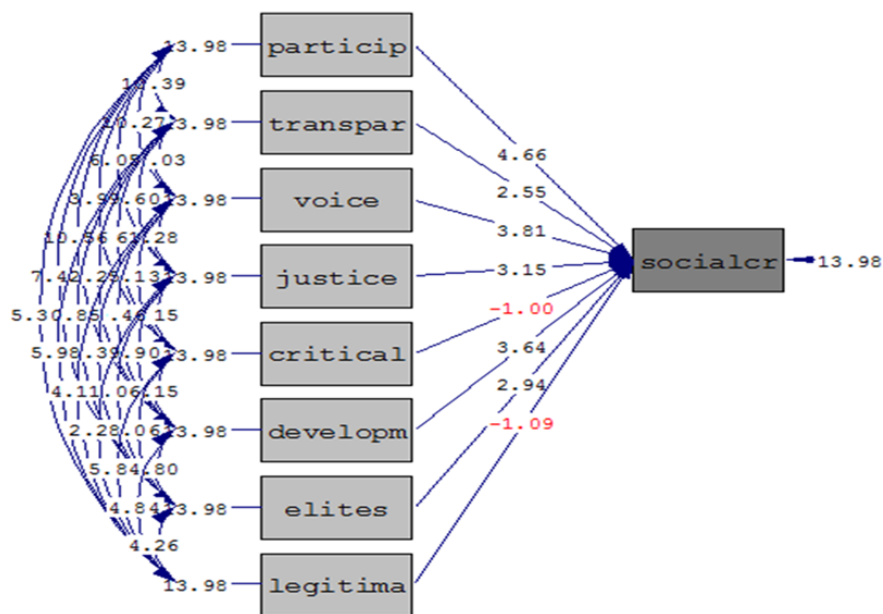
در این پژوهش از تحلیل عاملی تأییدی با استفاده از تحلیل مسیر، برای آزمون معناداری در مورد عامل‌ها استفاده شده است. لازم است قبل از وارد شدن به مرحله پاسخ به سؤال (چگونگی روابط ساختاری و تبیین شدت تأثیر مولفه‌های حکمرانی خوب بر ایجاد بحران‌های اجتماعی)، ابتدا از مناسب بودن و برازش مطلوب مدل اندازه‌گیری اطمینان حاصل شود. بدین منظور بایستی آماره χ^2 و سایر معیارهای مناسب بودن برازش مدل دارای حالت‌های بهینه باشد. به

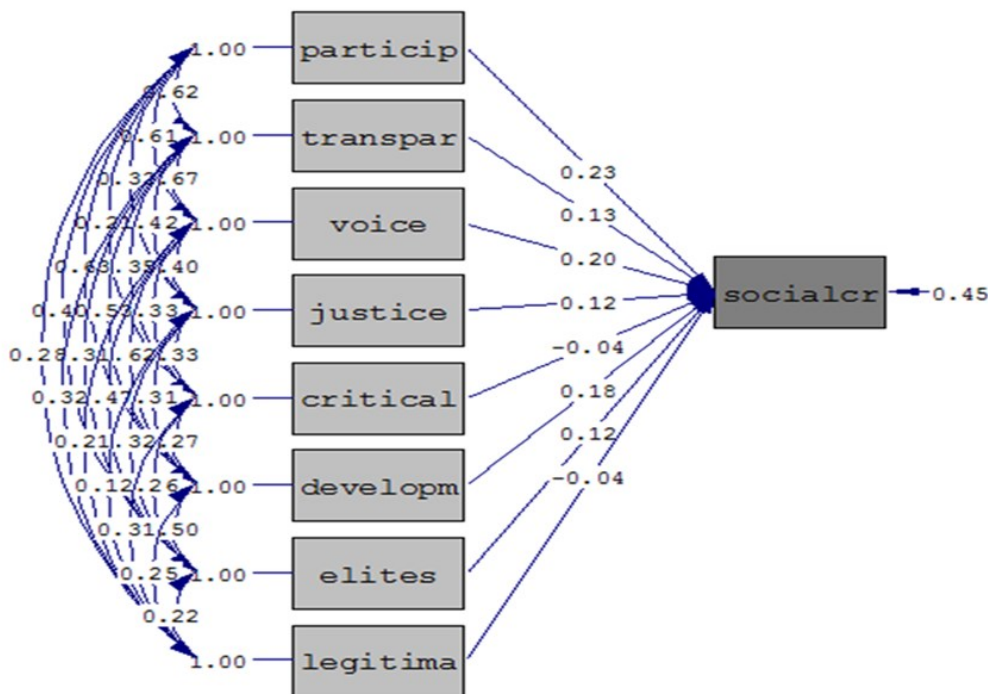
شکل ۲ مدل در حالت تخمین غیراستاندارد

بحران‌های اجتماعی)، معنی‌دار است. برای این دو مسیر مقدار آماره کمتر از ۱.۹۶ بوده و در نتیجه این دو مسیر معنادار نمی‌باشند. شکل ۴ مدل کلی را در حالت تخمین استاندارد با ضرایب استاندارد نشان می‌دهد برای مثال ضریب تأثیر مؤلفه شنیدن صدای مردم (Voice) بر بحران‌های اجتماعی مثبت و برابر ۰.۲۰ است.

شکل ۳ نمودار را در حالت اعداد آماره تی نشان داده است. اعداد موجود بر روی مسیرها نیز نشانگر مقدار t-value برای هر مسیر است. اگر این مقدار معنی‌دار نباشد در خروجی نرم‌افزار به صورت قرمز رنگ نشان داده می‌شود. همان‌طور که مشاهده می‌شود قدرمطلق مقدار آماره t برای همه مسیرها غیر از دو مسیر (تاثیر مقبولیت و مشروعیت بر ایجاد بحران‌های اجتماعی و تأثیر نبود عوامل بحران‌ساز در حکمرانی بر ایجاد

شکل ۳ مدل در حالت اعداد معناداری (t-value)

شکل ۴ مدل در حالت ضرایب استاندارد

شاخص‌ها	مقدار گزارش شده
مجذور کای	۶۵.۱
درجه آزادی	۲۶
p-value	۰.۰۰
مجذور کای به درجه آزادی	۲.۵
RMSEA	۰.۰۴۱
GFI	۰.۶۸
AGFI	۰.۶۴
NFI	۰.۹۳
NNFI	۰.۹۵
IFI	۰.۹۴
CFI	۰.۹۵

جدول ۵ بررسی شاخص‌های برازندگی مدل

جدول ضرایب و آماره تی

جدول زیر مقدار ضرایب تأثیر هر کدام از مسیرها به همراه آماره تی و نتیجه تأثیر و ضریب تعیین را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود آماره تی به جز دو فرضیه، برای ۶ مسیر حکمرانی بیشتر از ۱.۹۶ است و در نتیجه شاخص‌های حکمرانی موجود بر ایجاد بحران‌های اجتماعی تأثیر گذارند. همچنین آماره تی برای دو مسیر حکمرانی نبود عوامل بحران‌ساز در حکمرانی و مقبولیت و مشروعیت بر ایجاد بحران‌های اجتماعی تأثیر معنی‌داری ندارند.

همان‌طور که مشاهده می‌شود مقدار χ^2 به درجه آزادی برابر ۲.۵ و کمتر از ۳ است که مقدار مناسبی است. پایین بودن میزان این شاخص نشان‌دهنده تفاوت کم میان مدل مفهومی پژوهش با داده‌های مشاهده شده تحقیق است. همچنین مقدار RMSEA برابر ۰.۰۴۱ و کمتر از مقدار ۰.۰۸ است و مقدار قابل قبولی است. علاوه بر χ^2 هر چه میزان شاخص RMSEA کمتر باشد، مدل از برازش مناسب‌تری برخوردار است. شاخص‌های (NFI - NNFI - IFI - CFI) بزرگ‌تر از مقدار ۹/۰ است پس مدل برازش مطلوبی را نشان داده و مورد تأیید است.

روابط متغیرها	ضریب استاندارد	آماره t	ضریب تعیین	نتیجه تأثیر
مشارکت‌گرا ← بحران‌های اجتماعی	۰.۲۳	۴.۶۶	۰.۳۵	تأیید می‌شود
شفافیت و پاسخ‌گویی ← بحران‌های اجتماعی	۰.۱۳	۲.۵۵	۰.۲۰	تأیید می‌شود
شنیدن صدای مردم ← بحران‌های اجتماعی	۰.۲۰	۳.۸۱	۰.۳۲	تأیید می‌شود
عدالت محور و قانون‌گرا ← بحران‌های اجتماعی	۰.۱۲	۳.۱۵	۰.۲۸	تأیید می‌شود
نبود عوامل بحران‌ساز در حکمرانی ← بحران‌های اجتماعی	-۰.۰۴	-۱.۰۰	۰.۰۸	تأیید نمی‌شود
توسعه‌گرا ← بحران‌های اجتماعی	۰.۱۸	۳.۶۴	۰.۳۰	تأیید می‌شود
گردش‌نخبگان ← بحران‌های اجتماعی	۰.۱۲	۲.۹۴	۰.۲۴	تأیید می‌شود
مقبولیت و مشروعیت ← بحران‌های اجتماعی	-۰.۰۴	-۱.۰۹	۰.۱۰	تأیید نمی‌شود

تأثیر مولفه‌های حکمرانی بر بحران‌های اجتماعی

حکمرانی خوب به عنوان کلید معمای توسعه در پی ناکارآمدی شیوه‌های سنتی مدیریت و در پاسخ به ناراضی‌های عمومی از عملکرد دولت‌ها به وجود آمد. بدین جهت رضایت مردم تحت انقیاد حاکمیت از الزامات مولد ثبات و نبود بحران‌های اجتماعی است که همت حاکمان را در رفع زمینه‌های تعارض‌آمیز میان دولت و ملت امری بایسته و محتوم می‌داند.

بحران در نظام اجتماعی به ساختار - کارکردهای آن نظام مربوط است. چنانچه شیوه‌های اداره دولت‌ها از فساد اداری متأثر شود در آن صورت حکمرانی (بد) به جای فرصت‌سازی به تهدیدی بی‌ثبات ساز برای واژگونی دولت‌ها مبدل خواهد شد. بی‌تردید دولت‌هایی در برابر بحران‌ها دچار غافلگیری نخواهند شد که با رصد مستمر تهدیدات و تشخیص علائم اولیه بحران‌های متأثر از حاکمیت، بتوانند با برنامه‌ریزی واقع‌گرایانه کیفیت حکمرانی را ارتقا بخشیده و نسبت به برقراری تعادل اجتماعی و بهینه‌سازی ساختارها و نهادهای موجد نظم اقدام نمایند.

به‌منظور حصول به چنین ایده‌ای و به‌منظور بومی‌سازی شاخص‌های به‌دست‌آمده از منابع متعدد، با تعدادی از اساتید و خبرگان مصاحبه و نسبت به ۸ شاخص مشارکت‌گرایی، شفافیت و پاسخ‌گویی، شنیدن صدای مردم، توسعه‌گرایی، عدالت‌محوری و قانون‌گرایی، فقدان عوامل بحران‌زا در حکمرانی، گردش‌نخبگان و ظرفیت‌سازی اجتماعی، و مقبولیت و مشروعیت، توافق حاصل شد.

یکی از تغییرات برجسته بومی شده در این پژوهش، تغییر مؤلفه ثبات سیاسی حکمرانی خوب در مدل بانک جهانی به نبود عوامل بحران‌ساز در حکمرانی است، زیرا طبق نظر کارشناسان و اساتید مورد مصاحبه ثبات سیاسی آن‌گونه که در سایر جوامع مورد نظر است برای ایران و شهرستان مورد مطالعه چالش اساسی و اول نمی‌باشد. شواهد مبین آن است که در چهل سال گذشته پیچیده‌ترین اعتراضات خیابانی چه با منشأ خارجی وجه علل داخلی، در کوتاه‌ترین زمان ممکن مدیریت شده است. بدین جهت چالش‌های پیش روی حاکمیت بیشتر از فراوانی و تنوع آسیب‌های اجتماعی مانند سوءمدیریت‌ها، فساد مقامات، سیاست‌های اقتصادی دولت، مطالبات صنفی و معیشتی ریشه می‌گیرد. پس ضرورت لحاظ شاخص نبود عوامل بحران‌ساز در حکمرانی به‌عنوان یک شاخص حکمرانی خوب و محلی، تغییر زاویه تحلیل از سنجش ثبات بر مبنای عملکرد گذشته (تمرکز بر معلول و پیامد رفتارها و سیاست‌گذاری‌های دولت برای ایجاد ثبات سیاسی)، به رویکرد پیشگیرانه و شناسایی نقاط

آسیب‌پذیر درونی دولت‌ها قبل از وقوع بحران‌ها است. دیگ‌گر اینکه قراردادان سطح تحلیل از لایه سیاسی به لایه اجتماعی، ظرفیت‌های بیشتری را برای مدیریت بحران‌های اجتماعی ایجاد می‌کند؛ زیرا در سطح سیاسی و با نزدیک‌شدن به لایه‌های امنیتی و اعمال قدرت، محدودیت‌های بیشتری در مدیریت بحران‌های اجتماعی به وجود می‌آید.

نتایج مدل نشان می‌دهد از ۸ شاخص حکمرانی، ۶ فرضیه تأثیر کیفیت حکمرانی را بر ایجاد بحران‌های اجتماعی با ضرایب متفاوت تأیید شده است. نتایج تحلیل آماری این فرضیات در حالت استاندارد مبین آن است که:

- ضریب مسیر تأثیر مشارکت (شاخص حکمرانی) بر ایجاد بحران‌های اجتماعی ۲۳/۰ درصد و ضریب تعیین ۳۵/۰ درصد است که مشخص می‌کند ۳۵/۰ درصد از تغییرات متغیر وابسته، یعنی وقوع بحران اجتماعی از طریق تضعیف مشارکت شهروندان در امور ناشی از فساد حکمرانی قابل پیش‌بینی است.
- ضریب مسیر تأثیر شنیدن صدای مردم (شاخص حکمرانی) بر ایجاد بحران‌های اجتماعی ۲۰/۰ درصد و ضریب تعیین ۳۲/۰ درصد است که مشخص می‌کند ۳۲/۰ درصد از تغییرات متغیر وابسته، یعنی وقوع بحران اجتماعی از طریق شنیده‌نشدن صدای شهروندان ناشی از فساد حکمرانی قابل پیش‌بینی است.
- ضریب مسیر تأثیر توسعه‌گرایی (شاخص حکمرانی) بر ایجاد بحران‌های اجتماعی ۰.۱۸ درصد و ضریب تعیین ۰.۳۰ درصد است که مشخص می‌کند ۰.۳۰ درصد از تغییرات متغیر وابسته، یعنی وقوع بحران اجتماعی از طریق بی‌توجهی به توسعه و رفاه در اثر فساد در حکمرانی قابل پیش‌بینی است.
- ضریب مسیر تأثیر شفافیت و پاسخ‌گویی (شاخص حکمرانی) بر ایجاد بحران‌های اجتماعی ۰.۱۳ درصد و ضریب تعیین ۰.۲۰ درصد است که مشخص می‌کند ۰.۲۰ درصد از تغییرات متغیر وابسته، یعنی وقوع بحران اجتماعی از طریق فقدان شفافیت و پاسخ‌گویی در امور ناشی از فساد حکمرانی قابل پیش‌بینی است.
- ضریب مسیر تأثیر عدالت‌محوری و قانون‌گرایی (شاخص حکمرانی) بر ایجاد بحران‌های اجتماعی ۰.۱۲ درصد و ضریب تعیین ۰.۲۸ درصد است که مشخص می‌کند ۰.۲۸ درصد از تغییرات متغیر وابسته، یعنی وقوع بحران اجتماعی از طریق نبود عدالت‌محوری و قانون‌گرایی در اثر فساد حکمرانی قابل پیش‌بینی است.

• ضریب مسیر تأثیر گردش نخبگان (شاخص حکمرانی) بر ایجاد بحران‌های اجتماعی ۰.۱۲ درصد و ضریب تعیین ۰.۲۴ درصد است که مشخص می‌کند ۰.۲۴ درصد از تغییرات متغیر وابسته، یعنی وقوع بحران اجتماعی از طریق ضعف در بکارگیری نخبگان و نبود شایستگی در اثر فساد حکمرانی قابل پیش‌بینی است.

عدم تأیید فرضیه تأثیر نبود عوامل بحران‌ساز در حکمرانی (متغیر مستقل و به‌عنوان مؤلفه حکمرانی خوب) بر ایجاد بحران اجتماعی (متغیر وابسته) درست به نظر می‌رسد، بدیهی است هنگامی که عوامل موجد بحران اجتماعی در رفتار حکمرانان مشاهده نشود، وقوع بحران اجتماعی در اعتراض به حاکمیت فرض محال است. این یافته با نظر آلموند که منشأ بحران را در ذات نظام سیاسی و یا عوامل محیطی (طرحانی، ۱۳۹۸: ۷۰) می‌داند به طور معکوس تناسب نسبی دارد. زیرا در صورتی که عوامل مولد بحران (فساد اداری، تبعیض و...) در حکمرانی نباشد، آن بخش از بحران که به عقیده آلموند در ذات نظام سیاسی نهفته است یا مجالی برای بروز پیدا نمی‌کند و یا به لحاظ شدت و فراگیری تأثیر لازم را در عدم تعادل اجتماعی بر جای نمی‌گذارد.

عدم تأیید فرضیه تأثیر مقبولیت و مشروعیت بر ایجاد بحران اجتماعی به لحاظ مبانی نظری متناقض از یافته‌های متداول سایر پژوهشگران غربی به نظر می‌رسد، زیرا افول مشروعیت حکومت‌ها از مقدمات بحران‌های اجتماعی تلقی شده‌اند. به طور مثال هورویتز و میلر پایین‌بودن سطح مشروعیت رژیم‌ها را اصلی‌ترین منبع بحران می‌دانند (ساندرز، ۱۳۹۶: ۴۱). این تناقض نیاز به مطالعات مستقل در فهم ادراکات فرهنگی جوامع مختلف دارد. در متون اسلامی مقبولیت به معنی پذیرش مردم، و مشروعیت ریشه در الهی بودن مبنای حکومت‌ها دارد. علی‌ایحال در این مطالعه نارضایتی حاصل از مشروعیت و مقبولیت نظام به حدی نرسیده است که جامعه را به بحران بی‌ثباتی و سرنگونی نظام سیاسی هدایت کند. پاسخ‌گویان به لحاظ دینی و مذهبی عقیده دارند که باید اصالت حاکمیت و ماهیت نظام جمهوری اسلامی را از عاملان و کارگزاران آن متمایز کرد، زیرا فراوانی وقوع فساد اداری متأثر از ضعف‌های ساختاری، مدیریتی و ناکارآمدی‌های نظارتی بوده است نه اراده حاکمیت. همان‌طور که ضرایب مسیر نشان داد حکمرانی متأثر از فساد می‌تواند با تضعیف ۶ شاخص، مشارکت‌گرایی، شنیدن صدای مردم،

توسعه‌گرایی، شفافیت و پاسخ‌گویی، عدالت‌محوری و قانون‌گرایی، و گردش نخبگان به بحران اجتماعی منجر شود. اگرچه هدف غالب کنش گران معترض به دلیل مشروعیت دینی حکومت (تا این لحظه) بر اصلاحات اداری ضدفساد و بهبود کیفیت زندگی شهروندان از طریق تحقق حکمرانی خوب (برای کاهش فقر، شکاف طبقاتی، بیکاری و...) دلالت دارد و نه دگرگونی نظام سیاسی.

ادراک عمومی از کیفیت حکمرانی متأثر از فساد می‌تواند اعتماد میان مردم و دولت (را به ترتیب تأثیر ضرایب گفته شده) کاهش داده و به افزایش نارضایتی‌ها و کاهش تاب‌آوری اجتماعی در مقابل محرومیت‌ها و سرخوردگی‌های ناشی از تضعیف نقش حاکمیت منجر گردد.

پیشنهاد می‌شود با وجود شواهدی از تأثیر فساد در حکمرانی و دگرگونی نظام‌های سیاسی منطقه به‌ویژه مصر، تونس، یمن و لیبی، اقدامات عاجل در تقویت مولفه‌های حکمرانی خوب و مبارزه با فساد اداری برای کاهش عوامل بحران‌زا در جامعه چون کاهش شکاف طبقاتی، فقر و تبعیض، بیکاری، تغییر سبک اشرافی زندگی اقلیت حاکم در مقابل اکثریت فقیر و تقویت مکانیزم‌های شنیدن صدای مردم، صورت گیرد. زیرا تئوریزه شدن فساد در حاکمیت قابلیت آن را دارد که ضمن بسیج توده‌ها و جنبش‌های اجتماعی، نیروهای میدانی (امنیتی و انتظامی) را با کنشگران ضدفساد دولتی همسو نماید. بدیهی است که اگر اقدامات اصلاحی توسط سازوکارهای حاکمیت برای تحقق و نهادینه‌سازی حکمرانی خوب در این مقطع صورت نگیرد، نامیدی از تحقق انتظارات عمومی در قطع فساد اداری محتملاً آخرین و مهم‌ترین شاخص یعنی مقبولیت و مشروعیت دینی را نیز تضعیف نموده و وقوع بحران‌های اجتماعی را از رویکرد اصلاح‌جوانه (جاری) به براندازی نظام سیاسی تغییر خواهد داد. این مسئله زمانی تشدید می‌شود که بافت‌های قومی (به دلیل برخورداری از چهار عامل جغرافیایی، پیشینه، شکل‌بندی ائتلاف‌ها و اعتبار اجتماعی رهبران قومی به‌عنوان ظرفیت‌های کنش جمعی) محرومیت و نابرابری‌های خود را متأثر از فساد در حکمرانی ارزیابی کنند. زیرا اقوام این استعداد را دارند تا با برخورداری از روحیه سلحشوری و انسجام قومی، بر ایجاد و گسترش کنش‌های خشن ایفای نقش کنند.

11. Klimach, Anna, Agnieszka Dawidowicz and Ryszard Zrobek, 2018, "The polish land administration system supporting good governance", Poland Land Use Policy 79, 547-555
12. Johnson, Isabelle. 1997. Redefining the concept of Governance. Canadian International Development Agency: Gatineau, Quebec.
13. Kaufmann, D., Kraay, A., Mastruzzio, M. 2010. The worldwide Governance Indicators Methodology and Analytical issues, The World Bank. Development Research Group Macroeconomics and Growth Team.
14. Kaufmann, D., kraay, A., Mastruzzio M-2009, Governance matters VIII Aggregate and Individual Governance Indicators 1996 – 2008.
۱۵. دوگراف، خیالت. واخنار، پیترو. فون مارافیک، پتربیک. (۲۰۱۰). چشم اندازهای نظری فساد. ویراست دوم. ترجمه هانیه هژبرالساداتی و دیگران (۱۳۹۴). تهران: آگاه.
16. Hazy, J.K, Dooley, K.J., Demetris, D.S Backstrom, T., and Liechtenstein. B. 2016. Toward a Complexity - Informed definition of corruption. A complexity - informed definition of corruption 1-25.
17. Nagat, Violeta Ioana., & Popa, Eliza-Titiana. 2020. Views on Corruption and some Theories on Causes of Corruption. "Carol I" National Defense University Security and Defense Faculty, (XVI)Part1, 179-186
18. Amundsen, Inge 1997. Political Corruption: An Introduction to the Issues. Chr. Michelsen Institute Development Studies and Human Rights. Bergen: Norway.
۱. خسروانی، عباس (۱۳۹۸). بررسی تأثیر عوامل ساختاری تولید بر بروز اعتراض‌های کارگری در شهر اراک، فصلنامه دانش انتظامی پلیس استان مرکزی، سال هشتم، شماره ۴، زمستان
۲. طرهانی، نعمت. (۱۳۹۸). شناسایی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های بحران‌های اجتماعی. فصلنامه پدافند غیرعامل و امنیت. سال هفتم. شماره بیست و ششم. بهار. صص ۶۷-۸۸
۳. سالارزهی، دکترحبیب الله. (۱۳۹۹). مدیریت ارزش عمومی: پارادایم نوین در مدیریت دولتی بر پایه ارزش‌های عمومی، پژوهش‌های مدیریت عمومی. سال سیزدهم. شماره چهل و هفتم. بهار. صص ۱۸۹-۲۱۸
۴. عرب یارمحمدی، جواد؛ اسماعیلی خوشمردان، علی. (۱۳۹۹). شاخص‌های حکمرانی خوب و ارزیابی وضعیت ایران، پژوهش‌کده امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی. اردیبهشت ماه ۱۳۹۹ - earc.ac.ir
۵. ابراهیم پور، حبیب؛ الیکی، فهیمه (۱۳۹۵). بررسی نقش حکمرانی خوب در کارآمدی دولت‌ها، کنفرانس بین المللی نخبگان مدیریت، ۱۲ خرداد ۱۳۹۵
۶. آرتز، پائول؛ ون دایک، پیترو، کلمن، اریش؛ استیتفا و دهان، غسان (۱۳۹۳)، از انعطاف‌پذیری تا شورش (تلاش برای فهم پدیده انقلاب‌های عربی). ترجمه التیامی‌نیا، رضا و سمعی اصفهانی، علیرضا. تهران: انتشارات تیسرا
7. Atuobi, Samuel M. 2007. (Corruption and state Instability in West Africa: An Examination of Policy options - Peace and security
8. Bamidele, O. 2013. Corruption, conflict and sustainable Development in African States. The African Symposium: An online journal of African Educational Research Network, 131, 42.
۹. بور، مارک. (۲۰۱۲). حکمرانی، مقدمه‌ای بسیار کوتاه. ترجمه مصلح، عرفان، کریمیان، زهره (۱۳۹۷). تهران: نشر جوهر
۱۰. عیوضی، محمدرحیم؛ مرزبان، نازنین؛ صالحی، معصومه. (۱۳۹۶). از بررسی حکمرانی خوب تا الگوی حکمرانی پایدار. فصلنامه راهبرد. سال بیست و ششم. شماره ۸۵. زمستان ۱۳۹۶. صص ۸۵-۵۵

۱۹. موسوی دوست، سید محمد. (۱۳۹۸). علل و پیامدهای فساد اداری. فصلنامه رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری. سال سوم. شماره ۵۲. جلد چهارم. زمستان. صص ۹۳-۳۹
20. Patrick, H.P. 2016. Corruption and its Impact on Good Governance in the Caribbean. Contemporary Security and Defense Issues in the Caribbean. 123 – 134.
۲۱. نرگسیان، عباس؛ جمالی، قاسمعلی؛ هراتی، مسعود؛ آذری، حسین (۱۳۹۷). بررسی ارتباط فساد و اعتماد در رابطه بین شفافیت و رضایت شهروندان. فصلنامه مدیریت دولتی، دوره ۱۰، شماره ۲، صص ۲۸۹-۳۱۰
۲۲. رزم آهنگ، مهدی؛ صادقی شاهدانی، مهدی. (۱۳۹۹). واکاوی رابطه بین فساد عینی و ادراکی با مؤلفه اعتماد اجتماعی تعمیم یافته. فصلنامه مجلس و راهبرد. سال بیست و هفتم، شماره یکصدوسوم. پاییز. صص ۳۱-۵۰
۲۳. فاضلی، محمد؛ جلیلی، محدثه. (۱۳۹۷). بررسی بین کشوری رابطه کیفیت حکومت، میزان فساد و سطح اعتماد نهادی و اجتماعی. جامعه‌شناسی کاربردی. سال بیست و نهم. شماره پیاپی (۷۰). شماره دوم. تابستان ۱۳۹۷. صص ۱۹۱-۲۱۰
۲۴. احتشامی، علی؛ بیات، بهرام؛ سام دلیری، کاظم؛ شعبانی، مرحوم ناصر. (۱۳۹۸). مدیریت بحران‌های اجتماعی ناشی از نقاط بحرانی در کلان شهرها. فصلنامه پژوهش‌های دانش انتظامی. سال بیست و یکم. شماره سوم پاییز
۲۵. باغبانی، غلامرضا؛ یعقوبی، دکتر نورمحمد؛ ابراهیم زاده، دکتر عیسی؛ خاشعی، دکتر وحید. (۱۳۹۹). تبیین الگوی مدیریت بحران‌های اجتماعی با رویکرد امنیتی، مورد مطالعه: استان سیستان و بلوچستان. فصلنامه ژئوپلیتیک. سال شانزدهم، شماره دوم. تابستان. صص ۸۸-۱۱۷
۲۶. امیری، عبدالرضا (۱۳۹۱). مطالعه فرایند و متغییرهای موثر بر امنیتی شدن بحران‌های اجتماعی در ایران، فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی، ۷(۲)، ۲۱۹-۲۳۷
۲۷. بروک، لوتار. هنریک هلم، هانس. سورنسن، جرج و استول، میشل. (۲۰۱۰). دولت‌های شکننده-جامعه‌شناسی جنگ و منازعه در دنیای مدرن، ترجمه: احمد رشیدی (۱۳۹۴). تهران: نشر اسپید
۲۸. ساندرز. دیوید. (۱۹۸۱). الگوهای بی‌ثباتی سیاسی، چاپ سوم، ترجمه: پژوهشکده مطالعات راهبردی (۱۳۹۶).
- تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۲۹. گیدنز، آنتونی. (۱۳۹۸). جامعه‌شناسی. ترجمه صبوری، منوچهر، چاپ سی و چهارم، تهران. نشر نی.
۳۰. گار، تد رابرت. (۱۳۹۹). چرا انسان‌ها شورش می‌کنند. ترجمه مرشدی‌زاده، علی. چاپ ششم. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۳۱. ساوه درودی، مصطفی؛ خلیلی، ابراهیم و ملکی، عباس (۱۳۹۲)، بحران‌های سیاسی و توسعه سیاسی در ایران، فصلنامه علمی - پژوهشی امنیت پژوهشی، سال دوازدهم، شماره ۴۳، پاییز ۱۳۹۲
۳۲. استیلگیتز، ژوزف. (۱۳۹۴). بهای نابرابری. ترجمه رئیسی، اسماعیل. نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها. نشر قم
۳۳. جانستون، هنک (۱۳۹۸). جنبش اجتماعی چیست؟، ترجمه، کشاورزی، سعید، کریمی، مریم چاپ دوم، تهران، نشر ثالث
۳۴. درخشه، جلال و هراتی، محمدجواد (بهار و تابستان ۱۳۹۲)، مطالعه تطبیقی تأثیر نارضایتی انقلاب بر نظام سازی آینده انقلاب در ایران و مصر. دو فصلنامه علمی - پژوهشی دانش سیاسی، سال نهم، شماره اول (پیاپی ۱۷)، بهار و تابستان، صص ۵-۱۸.
35. Odesson A. Ferreira FH. 2020. Social Representations of Corruption and the Brazilian Politics: A Fertile Terrain for Coups DETAT. AV. Unoversitaria1. 440 ,sector Universitario. Goiania/ Go, Brazil. CEP: 74605./.-
36. Muhmuza, William. 2016 The Politics of anti-Corruption reforms and reversals in Uganda's changing political terrain - Economic and political Studies, 41; 62-84